УДК 81’37’367.625:[811.133.1+811.124]

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ ЛАТИНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

Фоміна Анастасія Олегівна,
викл.
Донецький національний університет

У статті розглянуті ономатопеїчні дієслова у латинській та французькій мовах. Подається семантична і етимологічна характеристика обраної для аналізу лексики. Основний акцент робиться на семантичній (на основі компонентного аналізу та виділення сем) класифікації звуконаслідувальних дієслів на лексико-семантичної групи, більш докладно розглянуто перші три підгрупи лексем. У результаті аналізу виділені певні особливості розвитку одиниць від латинської до сучасної французької мови.

Ключові слова: звуконаслідувальні дієслова, ономатопея, діахронія, етимологія, лексико-семантична група, компонентний аналіз, сема.

Проблема співвідношення "знак – значення – річ (явище)" дуже давно цікавила вчених. У сучасній лінгвістиці питання вмотивованості знака лишається актуальним та безпосередньо пов'язується з проблемою етимологічного значення слова. Такі вчені, як Е. Сепір, О. Єсперсен, А. Мартіне, В. В. Левицький, Р. О. Якобсон та інші вказують на неприпустимість абсолютної довільності Соссюра та констатують доцільність присутності у лінгвістиці таких явищ, як аналогія та фонетичний іконізм для більш адекватного сприйняття реальності мови.

Метою статті є опис структурно-семантичних особливостей ономатопоетичних дієслів у французькій та латинській мовах, а також фіксація етимології обраних лексем.

Об'єктом дослідження виступають ономатопоетичні дієслова французької та латинської мов, предметом – систематизація й класифікація обраних ономатопоетичних лексем та історія розвитку їхніх значень.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні запропонованих підходів до вивчення ономатопоетичних дієслів у етимологічному напрямі, що дозволяє розглядати звуконаслідування не тільки у семантичному і типологічному аспектах, але й з урахуванням діахронічного розвитку мови.

У навколишньому світі усі тварини вигукують однакові звуки, а речі неживої природи при падінні, або при певному русі звучать однаково, проте ці звуки передаються у різних мовах не завжди схожими ономатопоетичними словами. У французькій мові, наприклад, качка робить *"couin-couin"*, у російській – *"кря-кря"*.

У кожній природній мові існують звуконаслідувальні слова. У науковій літературі є різні визначення для звуконаслідування: згідно визначення О. С. Ахманової, ономатопея це, по-перше, умовне відтворення звуків природи та звучання, що супроводжують певні процеси (сміх, свист тощо), а також криків тварин (наприклад фр. *cui-cui, miaou*, рос. *мяу, гав-гав*), по-друге, це створення слів, звукові оболонки яких у певній мірі нагадують вказані явища, тобто слів, що мають звуконаслідувальний корінь (наприклад фр. *miauler*, *ronronner* рос. *мурлыкать*, *гавкать*) [Ахманова 1966, 157]. С. В. Воронін визначає звуконаслідування як закономірну фонетично мотивований зв’язок між фонемами слова і звуковою (акустичною) ознакою денотату [Воронін 1990, 5].

Тобто слід чітко відокремлювати ономатопею від простої імітації, задача якої полягає у точному відтворенні звуків навколишнього середовища. Звуконаслідувальні ж лексеми формуються згідно з певною системою мови і законами її розвитку.

Щодо значущої сторони слова, В. Скалічка вирізняє декілька важливих для звуконаслідувань компонентів:

1) акустичний компонент, який має місце в будь-якому звуконаслідувальному корені, і на базі якого розвиваються значення мовлення, звучання;

2) оптичний компонент руху, адже звук завжди з'являється в результаті руху;

3) компонент присутності діючої особи та частин тіла, що створюють звук; звісно у звуків неживої природи подібні зв'язки зазвичай слабкіші, проте вони теж відіграють певну роль у формуванні етимологічних гнізд (типів);

4) емоційний компонент; він присутній у будь-якому слові, проте у звуконаслідуванні він проявляється не тільки як результат фонетичної аномалії, також він пов'язується з природою звуконаслідувань, що сприймаються як незвичний факт [Скаличка 1967, 290–293].

Проте не всі слова, які сприймаються як звуконаслідувальні, мають звуконаслідувальну природу, тобто у кожному випадку необхідно чітко виявляти чи є та чи інша лексема ономатопоетичною за походженням.

У мовознавстві ономатопея є часткою вигуків та характеризується логіко-граматичною несформованістю. Однак окрім вигуків існують інші звуконаслідувальні слова, які створюються на базі вигуків, проте мають чіткі граматичні категорії. Саме дієслова, утворені на основі вигуків, будуть розглянуті у статті.

Р. А. Будагов відзначає, що саме умотивованість мовного знаку відрізняє природні мови від технічних, які слугують для чисто технічних потреб [Будагов 1978, 61].

Одним з методів опису семантичної структури слів є компонентний аналіз, що дозволяє виділяти у словах ідентифікуючі семи (суб'єктну та звучання) та диференційні семи (емоційність, інтенсивність, характеристика звуку).

Лексико-семантична група латинських та французьких ономатопоетичних дієслів була класифікована за наявністю у значеннях цих дієслів набору основних диференційних сем. Було виділено три основні семи, за якими можна розподілити обрані звуконаслідування. Ці семи передають:

1) звуки тваринного походження (S1);

2) звуки механічного походження (S2);

3) звуки, пов’язані з діями людини (S3).

Слід додати, що ці основні три семи можуть зустрічатися не тільки окремо, але й сполучатися одночасно у одній лексемі. Матеріал дослідження – французькі та латинські дієслова, відібрані шляхом суцільної вибірки з латинсько-російського словника Й. Х. Дворецкого [Дворецкий 1976], французько-російського словника В. Г. Гака [Гак 1998] та французького словника "Le petit Robert" [Petit Robert 2009]. Після розподілу було отримано наступні підгрупи:

1) дієслова з семою звуків тваринного походження (S1);

2) дієслова з семою звуків механічного походження (S2);

3) дієслова з семою звуків тваринного та механічного походження (S1+S2);

4) дієслова з семою звуків тваринного світу та пов'язані з діями людини (S1+ S3);

5) дієслова з семою звуків механічного походження та пов'язані з діями людини (S2+ S3);

6) дієслова, які поєднують усі три семи (S1+S2+ S3);

У цій статті розглядаються перші дві підгрупи дієслів. Розпочнемо з лексем, що мають сему звуків тваринного походження:

а) у латинській мові (34): ***drenso, are*** 'кричати (про лебедя)'; ***drindro, are*** 'кричати (про ласку)'; ***jugo, ere*** 'кричати (про коршака)'; ***lupio, ire*** 'кричати (про яструба, про сокіла)';

б) у французькій мові (17): ***croasser*** 'каркати'; ***cacarder*** 'гоготати'; ***barrir*** 'ревіти (про слона)'; ***clapir*** 'кричати (про кроля)'; ***coasser*** 'кумкати' та ін. При їхньому тлумаченні у словниках нерідко стоїть спеціальна позначка: "en parlant du lapin, de l'aigle, de la grenouille etc." – "про кроля, про орла, про жабу і т. д.".

Кількісна різниця між цими двома підгрупами може пояснюватися, по-перше, наявністю у латинській мові таких лексем, що відсутні у французькій мові, наприклад у латинській мові існують окремі дієслова на позначення крику лебедя, тигру, барсу, ведмедя тощо: ***urco, are*** 'кричати (про рись)'; ***felio, ire*** 'гарчати (про барса)'; ***ranco, are*** 'гарчати (про тигра)'. По-друге, латинська мова передбачає додаткові лексеми своєю здатністю утворювати варіанти за допомогою суфіксів або префіксів: ***crocio, ire; crocito, are; croco, are*** 'крякати'; ***soccito, are*** 'щебетати (про дрозда)'.

У другу і третю підгрупи входять багато дієслів, що можна пояснити наявністю у більшому об'ємі лексем, які мають також сему, пов'язану з діями людини:

Дієслова, які передають механічні звуки, утворені неживою природою:

а) у латинській мові (4): ***obstrepito, are*** 'шуміти, звучати'; ***sub-strido, ere*** 'трохи шипіти'; ***ob-sibilo, are*** 'свистіти, шелестіти'; ***ex-sibilo, are*** 'свистіти';

б) у французькій мові (2): ***bruire, bruisser*** 'шуміти'.

У цієї підгрупи теж є певна особливість – насамперед, у французькій мові дієслова є однокореневими, тобто фактично це два варіанти однієї лексеми. Ця підгрупа відзначається невеликою кількістю через те, що в основному ті дієслова, що мають сему механічного шуму, дуже часто перетинаються з семою тваринного звуку, або пов'язані з діями людини.

Дієслова, що об'єднують у своєму значенні окрім механічного шуму крики тварин:

а) латинська мова (6): ***clango, ere*** '1) 'звучати, гудіти'; 2) (про птахів) 'кричати, крякати, гоготати', ***rudo, ere*** '1) 'кричати, ревіти (про льва, оленя, осла і т. п.)'; 2) 'тріщати, скрипіти', ***mugio, ire*** '1) 'мичати'; 2) 'греміти', ***in-fremo, ere*** 'ричати; (за)шуміти';

б) французька мова (8): ***mugir*** '1) кричати (про порожнисторогих); 2) вити (напр. про вітер або сирену)'; ***crisser*** 'скрипіти, цвірчати (про цикаду)'; **vrombir** '1) дзижчати; 2) гурчати'; ***bourdonner*** 'гурчати, дзижчати';

Щодо етимології обраної лексики, вона майже завжди є ономатопоетичною:

1. Дієслова *croasser* 'каркати' (d'après le cri du corbeau – від крику ворона); *cacarder* 'гоготати' (d'après le cri de l'oie – від крику гусака); *vrombir* '1) дзижчати; 2) гурчати' (servant à évoquer un bourdonnement – слугує для передачі дзижчання,

гудіння); *chuinter* ‘1) шипіти’ (d’après le cri de la chouette – від крику сови) у етимологічних словниках мають пояснення "origine onomatopéique", тобто "ономатопоетичне походження".

2. Деякі дієслова мають вказівки щодо ономатопоетичної основи, наприклад, *craqueter* ‘1) потріскувати; 2) кричати (про лелеку, журавля); цвірчати’ походить від ономатопоетичного *krakk*; дієслово *ronfler* ‘1) хропіти; ричати; 2) міцно спати’ походить від ономатопоетичного корню ronfl-, що передає шум дихання; *claquer* ‘1) ляскати; грюкати; 2) дати ляпаса; 3) вмерти’ від звуконаслідування *clac*, що передає звук від аплодисментів, від ляпасу тощо.

Від латинської мови продовжують своє існування наступні лексеми:

1. Наприклад *coasser* ‘кумкати’, що має аналог coaxare, від coax, що у латинській мові позначає крик жаби; *mugir* ‘1) кричати (про порожнисторогих); 2) вити (напр. про вітер або сирену)’ походить від латинського дієслова *mugire*, що у словнику А. Ерну, А. Мейє представлено як звуконаслідування від *mu*, що передає крик бика.

2. Приклад *barrir* ‘ревіти (про слона)’ бере початок у латинській мові від іменника *barrus* ‘слон’, яке прийшло у латинську з Індії разом з появою індійських слонів, які були привезені для ігор. Саме це слово конкурувало у латин. мові з лексемою *elephas*, що має африканське походження; *babiller* ‘1) щебетати; 2) белькотіти, лепетати’ з’явилося завдяки корню *bab*-, спільного для багатьох індоєвропейських мов (напр. англ *babble*, нім. *babbeln*, нідерл. *babelen*) що позначає рух губами.

Були знайдені дієслова, що походять від інших не латинських коренів:

1) *crisser* ‘скрипіти’ походить від *krisan* який є формою франсїйської мови

2) *klaxonner* ‘сигналити’ з’явилося відносно недавно у французькій мові, воно датується 1920 роком і походить від іменника *klaxon* (1914), що відповідає назві американської фірми, яка першою почала виробляти ці сигнали.

Наприкінці, хотілось би відзначити, що звуконаслідувальні дієслова є частиною маргінальних пластів лексики мови, проте це не означає, що вони є неважливими або нецікавими для лінгвістичного аналізу. До цього часу вони не були об’єктом системного та типологічного вивчення. Таким чином, семантична класифікація цих лексем, вивчення їхньої етимології та, найголовніше, зіставний аналіз у різних мовах є важливим для більш глибокого вивчення структури, закономірностей та функціонування мови. На основі виконаного аналізу можна зробити деякі висновки про етимологічний розвиток та семантичну характеристику ономатопоетичної лексики. По-перше, очевидним є факт існування більшої кількості звуконаслідувальних дієслів у латинській мові, що вказує на наявність більшої кількості синонімів у латинській мові завдяки здатності утворювати нові лексеми за допомоги суфіксації та префіксації. По-друге, етимологія обраної лексики дозволяє також складати не тільки семантичну, а й фонологічну класифікацію ономатопоетичних дієслів.

У подальшому дослідженні планується більш глибоке та повне вивчення історії виникнення лексем та розширення аналізу ономатопоетичної лексики на матеріалі інших мов, тобто у типологічному аспекті.

Фомина А. О., препод.
Донецкий национальный университет

Семантическая классификация звукоподражательных глаголов латинского и французского языков

В статье рассмотрены ономатопеические глаголы в латинском и французском языках. Приведены семантическая и этимологическая характеристики отобранной для анализа лексики. В статье внимание фокусируется на семантической (на базе компонентного анализа и выделения сем) классификации звукоподражательных глаголов на лексико-семантической группы, более подробно рассматриваются первые три подгруппы лексем. В результате были выявлены определенные особенности развития звукоизобразительных единиц от латинского языка до современного французского.

Ключевые слова: звукоподражательные глаголы, ономатопея, диахрония, этимология, лексико-семантическая группа, компонентный анализ, сема.

Fomina A. O., Lecturer
Donetsk National University

Semantic Classification of Onomatopoetic Verbs in Latin and French Languages

The onomatopoetic verbs of Latin and French languages are regarded in the article. The semantic and etymological characteristics of the chosen vocabulary are displayed. The attention is drawn to the semantic (on the base of component analysis and singling out semes) classification of onomatopoetic verbs into lexic-semantic groups, the first three groups are regarded in detail. Definite peculiarities of onomatopoetic units' development from Latin to modern French were revealed in the course of survey.

Key words: onomatopoetic verbs, onomatopoeia, diachrony, etymology, lexic-semantic group, component analysis, seme.

Література:

1. *Ахманова, О. С.* Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – [2-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
2. *Будагов, Р. А.* Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени / Рубен Александрович Будагов. – М. : Наука, 1978. – 248 с.
3. *Воронин, С. В.* Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании / Станислав Васильевич Воронин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 199 с.
4. *Гак, В. Г.* Новый французско-русский словарь / В. Г. Гак, К. А. Ганшина. – М. : Русский язык, 1998. – 1174 с.
5. *Дворецкий, И. Х.* Латинско-русский словарь (200 000 слов) / Иосиф Хананович Дворецкий. – [10-е изд.]. – М. : Русский язык. – Медиа, 2006. – 843 с.
6. *Скаличка, В.* Исследование венгерских звукоподражательных выражений / В. Скаличка // Пражский лингвистический кружок. – М. : Прогресс, 1967. – 560 с.
7. *Ernout, A.* Dictionnaire étymologique de la langue latine: histoire des mots / A. Ernout; A. Meillet. – P. : Klincksieck, 2001. – 856 p.
8. *Nouveau* Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1997.
9. *Dubois, J.* Dictionnaire étymologique / J. Dubois; H. Mitterand; A. Dauzat. – P. : Larousse/VUEF, 2001. – 822 p.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14